

Bir şeyleri nasıl bilirsiniz? Dünyanın yuvarlak olduğuna önce inanır mısınız ve akabinde doğruluğunu mu araştırırsınız, yoksa biri gelip size söylediğinde *bilmiş* mi olursunuz? Dünyanın tepsi gibi düz olduğuna inanan insanlar var, bunların inançlarının *bilgi* olmamasını nasıl izah edersiniz? *Dünya küre şeklindedir ve Dünya tepsi şeklindedir* şeklindeki iki inancın biri *bilgi* diğeri ise *hayal* olduğuna göre, bilgiyi inançtan ayıran tek kriter doğruluk mudur?

Bilginin *sosyal* bir yönü var, buradaki mesele de *metafizik* değil. İşin metafiziğine baktığımızda doğru veya *doğrulanabilir* inanç ve bilgi arasında bir fark bulamayız. Ancak *inanç* kişiseldir, insan her şeye inanabilir, sadece hayal gücüyle sınırlıdır ama insan bir şeyi biliyorsa, buna sadece *inanıyor* değildir, hatta bazen inanmadıklarını da bilebilir. İnanç çok daha esnek, bilgi ise *üzerinde konuşulabilir* ve *ifade edilebilir* olmak zorunda. İnançlarımızın bir kısmı, önemli bir kısmı yanlışlanabilir (ve dolayısıyla doğrulanabilir) değil ama insanların da inançlarından beklentileri *doğru* olmaları değil zaten: *Aradığında orada bulunabiliyor mu?*

İnançlarımızın doğruluğundan nasıl emin olabilirim? Genel olarak dünyayla, algılarımla araları iyiye ve tutarlıysa... Başka bir yolu var mı bunun? Mikroskobum olmadığı için göremediğim bakterilerin beni hasta ettiğini söylüyorlar mesela. Buna inanmak durumunda mıyım?

Gidip bir mikroskop bulup o anlattıklarının doğruluğuna inanabilirim. Evet, ancak iki sorun var: Bütün inançlarımızı böyle gözden geçirmem mümkün değil. İmkan olarak, zaman olarak mümkün değil. Bu sebeple üzerinde bulunan bilgilerin *nakli bilgi* statüsünde olduğunu kabul edeceğim. Bunların bir kısmının doğrudan gözlenebilir olduğunu biliyorum, bana gelen nakil de algılarıma uymak zorunda. *Ağaçlar ekseriya kırmızı yapraklıdır* diye bir *bilgi* gelmiş olsaydı, bu inancımı gördüğüm ağaçlar neticesi kaybederdim.

İnançlarım algılarımla çelişmiyor, ancak algılarım inançlarımızı tasdik de etmiyorsa? Bu durumda ne yapacağız? Bilgimizin büyük kısmı böyle, kullandığımız eşyaların nasıl çalıştığını üstünkörü bilmekle beraber, mesela arabamın tam olarak nasıl çalıştığını bilmiyorum:

Tüm süreçlerini, motorun hangi kimyasal reaksiyonla çalışıp, gücü tekerleklerle nasıl ilettiğini bilmiyorum. Bunun yerine arabamın içinde iki cin olduğunu, bunlardan birinin arabayı hızlandırırken, diğerinin yavaşlattığına inanıyorum. Sağ pedala basınca hızlandıran cini uyandırmış oluyorum, frene basınca diğerini...

Arabanın içine koydukları metal bir takım boruları falan da bizi kandırmak için koyuyorlar. Aslında bu iki cin, adları da Gazzu ve Frennu olsun arabamın hızlanıp yavaşlamasını sağlıyor. Bu inancımın doğru olup olmamasıyla da ilgilenmiyorum, onlarla konuşmak, onların varlığını, arabanın kaputunun içinde nasıl yaşadıklarını hayal etmek, bir takım mekanik süreçleri düşünmeye çalışmaktan daha kolay geliyor.

Böyle bir inancı sürdürmeye devam etmek zor değil, çünkü *inanç* o kadar esnek ki, arabanın fizik-

sel süreçlerini bir şekilde *cinlere* bağlayıp, onlarla ilgili hayaller üretmek her zaman daha kolay. Bu inançlar da test edilmeye, yanlışlanmaya müsait olmadıkları için yaşamaya devam edebilirler.

O halde yapacağımız her ilginç bulduğumuz hikayeye inanmaktan ibaret midir? Hayatımızdaki bilgilerin çoğunu test edemiyoruz, dünyanın yuvarlak olduğunu söyleyenlerin bana sundukları testler var ama bunlar yarım küre şeklindeki bir dünya için de geçerli olabilir, mesela? *Bu durumda kime inanacağız?* İnternet'te herkes başka bir şey söylüyor.

Burada verdiğim cevap *tutarlılık*. Bilgi hiçbir zaman tek başına gelmiyor, başka bilgilerle bağlantılı. Biz bu bağlantıya *mantık* diyoruz, dünyanın yuvarlak olmasının getirdiği mantıksal sonuçlar var, düz olsaydı getireceği mantıksal sonuçlar var ve bunlara bakıp dünyanın yuvarlak olmasının daha tutarlı olduğunu görüyoruz. Adam diyor ki *ışığın hızı bu, dünyanın çevresindeki uydular şurada, bu elindeki telefon da bu uydulardan konum verisini şöyle şöyle alıyor* ve bunların hepsini bir araya getirdiğimizde bir iç tutarlılığa ulaşıyoruz. Dünyanın düz olduğuna inanınca güneşin de daha yakında olması gerekiyor çünkü sabit bir dünya üzerinde her sabah doğup, her akşam batacak bir güneş *teeey orada* olamaz, o zaman ışık hızının da farklı olması lazım ve ışık hızını farklı hesap edince bizim elimizdeki elektronik devrelerin de çalışmasını izah etmek zor. Tutarlılık bir şekilde günlük hayatımızdaki nesnelere ulaştığında, bilgi kitabî olmaktan çıkıp *tecrübî* olabiliyor.

Tüm bilgi parçalarının tutarlı olması gerekir diyebiliriz ama tutarlılığı test etmek her alanda o kadar kolay değil. Fiziksel bilgi içinde *üzerinde mutabık kalınan deneyler* bir tutarlılık sunabilir ancak ahlaki, metafizik ve dini bilgi için bunlar o kadar kolay değil. Yine de bunlarda da *tutarlılık* başka şekilde işliyor: Bu çeşit bilginin geneli gelenek. Dini bilgide mesela şunlar kesin doğrudur, bunlar kesin yanlıştır demek için, insanın doğrudan vahiy alması lazım ve o durumda bile bu aldığı vahyin doğrudan Allah'tan mı, yoksa kendi hayalinden mi kaynaklandığını bilemeyecektir, ve zaten çağımızda vahiy aldığını söyleyenlere de inanan pek çıkmıyor.

Bu çeşit *metafizik* bilginin tutarlılığı ise ona inananların hayatında ne gibi bir fark yarattığı belirliyor. İnsan pek çok farklı şekilde yaşayabilir, bütün hayatını uyuşturucu kullanarak *mutlu* şekilde geçirebilir, bütün hayatını yalnız başına bir ormanda geçirebilir, bütün hayatını toplum içinde görünür olmaya çalışarak geçirebilir, tüm hayatını insanları aldatmaya, kullanmaya çalışarak geçirebilir, bunların hepsinin yanında *inançları* vardır, hayat biçimleri mi inançları belirler, inançlar mı hayat biçimlerini sorusunu sonraya bırakıp, metafizik tutarlılığın testinin *zamanla* mümkün olduğunu söyleyebiliriz.

Arabasının içinde cinler olduğunu ve bu şekilde çalıştığına inanan insanın, bu cinlerle ilgili bir metafizik geliştirdiğine ve bunu insanlara anlattığına, hayatını da bu cinleri memnun etmek üzerine kurduğunu düşünelim. Bu inanç o kadar esnek ki, *cin = enerji* dediğimizde neredeyse fiziksel denklem bile kurabiliriz ama buna inanan birinin hayatında eğer arabasının normal fiziksel kurallara göre çalıştığına inanan birinden önemli bir fark yoksa, bu inancını *yaşamayı* mümkün olmayacaktır. Ancak diyelim ki bu insan arabasının cinlerinin her onbin kilometrede bir bakıma girmezse sinirlendiklerini, aşınmış lastiklerin

Frennu'yu kızdırdığını (ve onun için frene basınca öfkeli sesler çıkardığını), kalitesiz yakıtın Gazzu'yu üzdüğünü ve öksürttüğünü... ve sair inançlarla bir mit ve metafizik oluşturur da, arabasına bu sayede benim gibi basit bir fiziksel nesne olarak bakan diğerlerinden daha iyi davranırsa, aracının ömrü uzayacaktır. Bu metafiziği de arabasının diğerlerine nazaran daha iyi durumda olmasını sağlar. Sonra insanlar bakar, cinlere itikat eden adamın söyledikleri biraz saçma ama arabası yıpranmıyor, onun metafiziğini kabul etmek, arabaya tüketim nesnesi yapmaktan daha iyi görünüyor ve bu metafiziğin *tutarlılığının* ölçüsü haline gelir. İlk kavram da yeterince esnek olduğu için, fiziksel süreçleri *cinler*, *alt cinler*, *üst cinler*, *beyaz cinler*, *kırmızı cinler* diye izah edip gitmek mümkündür ve bir yerde her şeyi izah edebilen karmaşık bir metafizik ortaya çıkar ki doğruluğundan şüphe etmek *imkansız* hale gelir.

Bunun gibi gelenekler insan topluluklarına yapışık yaşar. Topluluklar sağlıklı ve güçlü olduklarında, onların gelenekleri de yaşamaya devam eder. Kalıcı gelenekler, zamanın testine dayanmış sağlıklı toplumların getirdiği geleneklerdir. Yeryüzünde geçen yüzyıla kadar Ateistlerin çoğunlukta olduğu toplumların ortaya çıkmamış olmasının sebebi, insanların anlatılan metafiziğe %100 inanmaları veya kimsenin hiçbir şüphesi olmaması değildir ancak inanç, zor zamanda yaşama ve yardımlaşma biçimlerini belirler ve bir yandan Ateist olup, bir yandan sel geldiğinde komşunla ilgilenmen daha zor olduğu veya *bireyci* olup kendini sair müskirata kaptırmamak mümkün olmadığı için, Tanrı olmadığı inancının toplumda çoğunluk bulması mümkün olmamış. Gelenek ve inanç dediğimiz de biraz *aşı* gibi herkes yaptırırsa faydalı, bireysel yapıldığında manasız olduğu için *ortalama insan* neye inanabiliyorsa, gelenek de o kadarını yaşatabilmiştir. Onun için herhangi bir camiye gidip hacı amcalarla *halk'ul-kur'an* meselesini tartışamazsın ama öğle namazının kaç rekat olduğunu konuşabilirsin. Yarın bir gün evi çevreleyen arazide yangın çıktığında hacı amcalar Allah rızası için gelip o yangını söndürür ve onların öğle namazının farz olduğu inancına sen de itibar edersin.